

Нагиб Махфуз

СРЦЕ НОЋИ

(3)

Уличица ал-Баб ал-ахдар почивала је под велом ноћи. У то доба враћају се чете просјака у своја скровишта, манијаци се мувају по ћошковицама, шири се мирис тамјана из богомоља. Незнанци не залазе овде ноћу, осим малобројних посетилаца Вадудове кафане. Сви су они пушачи бурија.

– Допусти да ти причам о времену бајки – рече Џафер.

– Вероватно мислиш на детињство?

– Мислим на оно што кажем, немој ме прекидати. Детињство не постоји, али зато постоје снови и бајке, време снова и бајки. Оно се утисне у тебе попут дражесне милине, а можда и лажне, обично због мучних, уобичајених удара свакодневице... То је оно што одзвања снажно у мојим емоцијама, а када га анализирам, ништа не налазим, што само потврђује његову тајанствену природу. Доста је ако ти кажем да о његова два основна стуба – мом оцу и мајци – једва знам нешто значајно.

– Да ли су преминули док си био дете?

– Оца се, напросто, не сећам, у мом памћењу не постоји његова слика нити је оставио фотографију која би ме на њега подсећала. Напустио је овај свет, а није имао другог порода осим мене. Постоји само једна сцена која ме повезује са њим, а и она је прилично магловита. У питању је приказ када он стоји иза прозора који гледа на Маргуш на дан прославе махмала, а ја му се обесио за леђа и посматрам преко његовог рамена светину и врх позлаћеног махмала који се њише у висини прозора. Слика која буди симпатије и нежност, зар не? Махмал је један од најупечатљивијих знамена времена бајке, а што се народа ти-

че, беше збиља посебне врсте. Те успомене ће једног дана оживети у мојој канцеларији на тргу Баб ел-халк, када сам праснуо у лице Сааду Кабиру.

Прекинух га:

- Сада смо у бајци, немој замицати изван њених граница.
- Пустите ме да слободно говорим. Мрзим ограничења.
- Али, причу ће развејати ветар мисли па ћу се изгубити између њених делића.

Грохотом се насмеја говорећи:

– Зар ми нећеш дозволити да се поигравам с временом као што се оно поигравало са мном?! Добро, да се вратимо бајци, бестидним цинима, привидним истинама и стварним сновима. Вратимо се бајци. Већ сам ти рекао да се оца не сећам, али никад нећу заборавити руку своје мајке.

– Руку мајке?

– Полако, мало стрпљења. Отац је умро, како и зашто – не знам, али умро је у цвету младости, како сам касније сазнао. Имао сам тада пет година, можда и мање, чак се не сећам ни куће у Маргушу. Знао да је у њој била једна соба до које се долазило из ходника преко два басамка. У њој висок кревет на који се пење преко дрвеног узвишења, што мами на игру, и наргиле стављене на врх ормара како их моја рука не би дохватила. Било је у тој кући и размажених мачака, даска за рибање веша, тамни подрум који настањују разне врсте авети, црни миш, кадионица, тегла на синији напуњена водом по којој пливају лимунови, пећ, вреће угља, кокошке и уображени и горди петао. Отац је умро, не знам како, нити шта је радио, међутим могу ти приповедати о самој смрти јер сам за то вичан. Заслужио сам једног дана да кажем како сам ја онај који дарује живот, јер кад сукне бес и његови пламени језици стану да гутају небеске речи, отварају се тајанствена врата иза којих избијају ђаволи, чак долази сатана лично у ватреној процесији, окружен судијама, жандарима и тамничарима. У том тренутку Џафер ар-Рави мења своје име, надимак и своју кожу.

– Али, шта је са смрћу твога оца? – упитих молећиво.

– Нека ти Алах опрости, ти заиста гушиш надахнуће. Желиш да сазнаш како је умро мој отац као да је био твој. Шта ја знам о томе? Пробудио сам се у мраку и открио да ме мајка носи у наручју према сусеткиној кући. Нема сумње да ме је сан савладао, јер када сам се ујутру пробудио, био сам на непознатом месту. Почех да плачем. Дошла је сусетка носећи храну, па је упитих за мајку.

– Мама је у шетњи, вратиће се брзо. Хајде, узми да једеш.

Почео сам да једем и поред збуњености, јер све време сам чуо неку кукњаву, мада су јауци и вриска били уобичајени у нашем кварту. Вра-

тио сам се кући истога дана навече или следећег дана. Дочека ме чудна и мучна атмосфера. Ширила се нека болна тајна чију суштину нисам разумео, али од које сам осећао сету и нејасан немир. Дошла је и мајка. Како се само силно изменила. На њој широка црна хаљина, лице јој болесно, исцрпљено, поглед утрнуо, клонуо. Кућа је изгубила присну атмосферу и изворну веселост.

– Шта је, мама?

– Све је у реду, играј се...

– Где је тата?

Окренула је лице од мене.

– Отпутовао је... Играј се... Цео кров је твој и немој много да питаш...

Почех да се понашам другачије и на неки начин незаинтересовано, што није било лишено извесне грубости. Мајка ме избегава, бежи очима кад не бежи телом. Плаче иза мојих леђа. Отац се не враћа с пута, а затим, ни ја нисам баш толико глуп, знао сам нешто мало и о Богу, ђаволу, цинима, рају и паклу, чак и о смрти сам нешто поимао. Срце ми осећа страх и очекује неке ненадане, упозоравајуће и невеселе догађаје. Питао сам се када ће се отац вратити с пута и када ће лице моје мајке повратити познату ведрину. Колико је трајало моје снуждено надање оцу, када ме је савладао очај за њим, како сам га заборавио и потиснуо свест о њему и после тога наставио живот као да се ништа није догодило? Све сам то заборавио и нема начина да се сетим, али руку своје мајке никад не могу заборавити.

– Већ си неколико пута поменуо руку своје мајке?

– Ухватила би ме за руку, или ја њену, па бисмо заједно ишли улицицама и суковима.

– У куповину или само шетњу?

Почео сам да се привикавам на његов успламтели дух који лебди између рушевина и успомена. Изгледао је срећно и захвално због вечере, буриа и успеха код слушаоца који је пажљиво пратио његову причу.

– Понекад покушавам да се сетим слике своје мајке, међутим не откривам ништа значајно. На пример, колико је била висока? Био сам, природно, доста нижи од ње и увек бих уперио поглед нагоре док сам јој причао, међутим то ни на шта не указује и не одаје њену висину. Такође немам сазања о њеној тежини, боји очију или тена. Постоји једна општа слика, меких линија и покрета и утишаних тонова. Попут привиђења из снова, сећам се узнемирених осећања, осмеха и смејања и грдњи. Могу да тврдим да је била лепа, јер да није било њене лепоте, не би се десила несрећа. Сећам се речи наше комшинице, не знам којим поводом: „О мали Џафере, сине лепе госпође.“ Међутим, није дуго поживела да би ми омогућила да сачувам успомену на њу од ишчезнућа. Сећање на њену руку је једино што је остало у мени. Чак и

сада осећам њен додир, стисак, трзај и опуштање док шетамо с једног на друго место, кроз засвођене или непокривене пролазе, међу реком жена, људи, магараца, кола, испред дућана, гробова светаца и текија, места где се окупују умоболни, гатаре, продавци шећерлема и играчака. Водила ме обученог у гилбабу а на глави ми такија проткана златом и талисманом што виси с предње стране као украс. Њен говор је био разноврстан, пун песничких израза које је користила у опхођењу са свим створењима, обраћајући се сваком на његовом језику. Обраћала се Алаху на небу, пророцима и анђелима, као што се обраћала свецима и њиховим гробовима, па чак и џинима, и птицама, и неживим бићима и мртвима. Говор би прекидала тихо уздишући због зле судбине. Свет око нас био је жив, свестан ових разговора које је примао и узвраћао, учествујући у њима скривено присутан у нашем свакодневном животу и не правећи разлику између анђела и улаза у гробнице светих, између гукања дивљих голубова и капија старог Каира. Чак би и џини омекшао пред њеним чаробним речима захваљујући чему сам се спасао безбројних погibeљи.

Пошто сам приметио да је озбиљан, нисам издржао да се не насмејем. Не напуштајући озбиљност, упита ме:

– Чему се смејеш?

Рекох извињавајући се:

– Причаш о сну који сада умеш да тумачиш и објасниш.

С поносом рече:

– Немој да се занесиш мишљу да о овом свету знаш и упола од оног што ја знам.

– Тако?

– Ја сам океан знања, али нимало охол.

– Али, не правиш разлику између истине и привида.

– Нема привида нити реалности, већ само разни облици истине који се распознају према периодима живота и квалитету система који нам помаже да то схватимо. Бајке су стварност као што су то природа, математика, историја и свако од њих има свој духовни систем. Ево ти живи пример: једног дана мајка ме одвела да посетим очев гроб који се налазио на ледини међу гробовима сиромаша. Затим је почела шапатом да му говори: „Твоја жена и син те поздрављају и моле Алаха да ти подари милост и опрост, о највољенији од људи и најплеменитији међу њима. Жалим ти се на своју самоћу и патњу па се ти помоли Господу свом за нас.“ Сместа сам прилепио уво на зид гроба и тада чуо уздисаје и речи о чему сам обавестио мајку, а она ми је тада казала: „Да си благословен до судњег дана.“

Упитах га сажаливо:

– Шта ти је отац рекао?

– Пошто ниси доличан да ми верујеш, нећу ти одговорити.

Имао сам осећај као да пролива бујицу шале на површину грубе озбиљности или жели да обавије своју бајку прикладном мистиком не би ли удовољио жудњи свог срца. Промрмљах:

– И од најмудријег има мудрији!

– Наш свет је био жив, пулсирао је жељама, ведрином и сновима. У њему је било и озбиљности и шале, славља и туге и све нас је спајао – људе, цини, животиње, неживе ствари – језиком разумевања и сарадње.

– А, да ли ти све то разумеш?

– Потпуно, и то страсно и тврдоглаво.

– Зар те није обузео страх?

– Понеки пут, међутим брзо сам стекао оружје за одбрану и напад и постао господар света. Једне вечери сам се играо са лимуновима у тегли на ивици прозора, кад изненада опазих главу неког бића у нивоу прозора како гледа у мене са улице. Очи су му светлеле у тами, стопала утонула у земљу. Узмакох од узбуђења, тако да треснух на леђа на сред собе, а мој крик раздера тишину ноћи. Касније сам открио да сусрет живог бића са цинијем не може да се збије на овај начин. Мајка је казала да је време да научим Самадију. Што се тиче кућних врагова – који иначе бораве у подруму – по својој природи били су склони шали и нису чинили неку озбиљну штету, осим што су понекад мешали сурутку са медом, или скривали маслац за своју личну употребу. Неки пут би гасили светиљке које су носили ноћни пролазници. Њихова најгора шала је била претварање снова у кошмаре.

– Можеш ли ми описати како изгледа враг?

– Не, јер ти ниси склон да поверујеш, а затим враг нестаје из живота човека завршетком доба бајки. Човек га брзо заборавља, па чак пориче да је постојао, мада га свакодневно среће у новом облику људског бића. У тим ситуацијама из њега избија истинско зло и велика штета. Међутим, ти инсистираш на томе да је враг само празна прича. С друге стране, провиђење је одредило да угледам благословену светлост у Ноћи судбине, док сам седео на мајчином крилу и гледао у небо! Тада се отворио прозор и кроз њега упловила светлост која је надвладала сјај звезда.

Рекох смејући се:

– Кажу да нико не може да види светлост у Ноћи судбине осим онога коме је срећа дарована.

Дуго се грохотом смејао, па рече:

– Изгледа да си ме овог пута победио, али само донекле. Истина је да сам ја изразити пример несреће, међутим оно што је важно, то је расплет – а он је још увек непознат. Можда ћу одговор наћи у рају са којим имам давнашње везе. Мајка ми је причала о рају као добро обавештена

особа. Волео сам га бескрајном љубављу. Опчинио ме и залудео ми разум, то чудесно место где можеш видети Бога, слушати га и говорити са њим, башта испуњена рекама, песмама и вечном младошћу.

Али, да се вратимо причи о мојој мајци. Како је живела после очеве смрти? Ово питање ми је касније често падало на ум, међутим није било одговора. Излазили смо из куће сваког дана, обилазили гробнице светаца и дућане, куповали што нам треба и затим враћали кући где би се она сасвим предала кућним обавезама, а ја нашао уточиште у свом земаљском рају међу мачкама и кокошкама. Понекад би нас посетила сусетка. Нисмо имали блиску родбину, ни ја ни мајка. Да ли је имала новца? До данас не знам праву истину о томе. Одмах после очеве смрти обукла је црнину и плакала кад год би се осамила. Често бих је затицао како плаче. Схватио сам тајну везе између њеног плача и нестанка мог оца.

– Зар ниси рекла да отац борави код Бога? – упитих је једном.

Одговорила је потврдно, а ја наставих:

– Зашто онда плачеш?

Рече:

– Знам да је то грех сине, али сузе теку упркос жељи човека.

То ме није омело у мојим свакодневним авантурама. Продужио сам весело да скупљам јаја, ловим мишеве, пркосим аветима. Уживао сам у радосним пустоловинама читавих годину дана после смрти мог оца. Почеше да ме привлаче приче које су уз звуке рабаба долазиле из кафане испод мог прозора. Пратио сам их пажљиво, већ колико је било могуће разумети, и био сведок сукоба који би избили међу присталицама разних јунака из прича. Са истог прозора посматрао сам тучњава футува на свадбама. Био сам задивљен футувама као што сам био задивљен цинима. Дуго сам маштао да будем футува – уколико не будем у стању да постанем цини.

Упитих га:

– Да ли су се обистинили неки снови из детињства?

– Немој се ругати и сачекај, желим да ти причам о љубави из доба бајки.

– Али доба бајки није доба љубави.

– Ипак, љубав је код мене пропутила у шестој години. Волео сам да седим међу девојчицама током рамазанских ноћи. Једине озбиљне батине које сам осетио од мајчине руке биле су због љубави, када сам преварио девојчицу мојих година, намамио је у шкрињу па спустио поклопац преко нас. Међутим, љубав није дуго потрајала. Изненадило ме је неочекивано подизање поклопца – а када сам бојажљиво подигао главу, угледао сам лице мајке како буљи у мене, док јој се плетеница њихала преко моје главе. Узгред, њена плетеница је била веома дуга и ја сам

се често играо њоме, кад год је било прилике. Расплео бих је а затим везивао и увијао попут конопца. Нема сумње да је мајка била лепотица и, као што сам већ рекао, да није њене лепоте, не би се десила несрећа.

– Дај, испричај ми нешто о дечијој љубави.

Насмејао се:

– Чинила се као шала, међутим, сећам се да је била испуњена снажним узбуђењем налик на пијанство...

– То је сулудо.

– Признајем да нисам чистунац, али уверавам те да секс у мом животу није имао одлучујућу улогу, осим у одређеним тренуцима. У детињству је љубав имала ограничену улогу у стварању бајке, мада се бајка није могла одупрети разорном ударцу који није био очекиван. Једног јутра сам се пробудио сам – није ме, као обично, пробудила мајка. То сам схватио када сам је угледао како спава лицем зароњеним у јастук. Веселило ме што ми се указала прилика да је пробудим макар једном у мом малом животу. Приближио сам усне њеном уху и позвао је више пута, али није реаговала. Нежно сам је додирнуо, понављајући позив. Затим сам повисио глас и снажније продрмао, али одговора није било. Устрајао сам у покушају да је пробудим, био сам упоран све док мој глас није испунио собу, али без успеха. Потпуно изгубивши наду, склизнуо сам са кревета и напустио собу. Узео сам са полице нар и попео се на кров. Тамо сам љуштио воћку, грицкао њена ћилибарска зрна и отпатке пљуцкао кокошкама. Угледао сам сусетку, па смо приметили разговор о положају у коме сам оставио мајку. Почела је да ме испитује, а затим затражила да јој отворим врата. Сусетка је похитала према мајци и пригнула се изнад ње, док сам ја сам стајао код врата. Није дуго потрајало а сусетка је почела да се удара рукама по грудима завапивши: „О црних вести, о Ум Џафер“. Затим се окрете према мени, подиже ме на груди и пође са мном у своју кућу. Стегло ми се срце због овог поступка који ме подсети на слично понашање у дану када је заувек нестао мој отац. Почех да вриштим: „Мама ... Хоћу своју маму...“ Провео сам два дана у сусеткиној кући – то беху најцрњи дани из периода бајки. Увече другог дана, сусетка ме умири говорећи:

– Не тугуј, Џафере, јер Бог је милостив.

Рекох очајан:

– Знам, мајка је отишла код оца.

Женине очи засузише и она промуца:

– Бог је уз тебе, он је и отац и мајка, он је све...

Њен муж, који је трљао зубе мисваком, додаде:

– Треба нешто учинити, па чак и поћи властима ако треба.

Жена му рече:

– И камен би се растужио.

Пролазили су дани, ја сам живео изгубљен и душевно одсутан, док ми се сусетка једном није обратила радосно говорећи:

– Драги мој, весели се, наложио је наш драги Бог милост. Ићи ћеш код свога деде.

Ништа нисам разумео.

Ту реч сам чуо први пут.

РЕЧНИК МАЊЕ ПОЗНАТИХ РЕЧИ:

бури: (ар.) труба, рог, врста наргиља у Египту

џилбаба: широка кошуља, хаљина

махмал: богато украшена носилка коју су исламски владари слали у Меку као знак своје независности током хаџилука

мисвак: гранчица са чишћење зуба направљена од дрвета *Salvadora persica*. Традиционална алтернатива савременој четкици за зубе

Ноћ судбине: (Лејлату кадру: 27. ноћ рамазана, долазак прве објаве Мухамеду)

рабаб: гудачки инструмент сличан гуслама

Самадија: 2. Ајет (Божја објава) 112. поглавља Кур'ана („Алах је уточиште сваком“)

џакија: бела вунена капа (носи се често испод феса)

џекија: станиште исламских мистика, обично се гради у близини гроба неког знаменитог свеца

џини: створења супротна анђелима, али интелигентна, способна да чине добро и зло. Могу да преузму материјални облик човека, звери или чудовишта. Често се помињу у Кур'ану.

џуџува: локални јунак-кавгаџија чија се „власт“ поштовала у одређеном каирском кварту.

НАГИБ МАХФУЗ (1911–2006) је један од најистакнутијих писаца у савременој арапској књижевности. Пише од седамнаесте године, дипломирао философију, прво дело објављује 1939. У деценијама које следе написао је преко 60 књига, од историјских драма до дугих романа заплетених структура о животу у савременом Египту, на стотине кратких прича, филмских сценарија, новинских колумни, есеја. Нобелову награду за књижевност добио је 1988. године

Прича „Срце ноћи“ је треће поглавље преведено из истоименог романа објављеног у Каиру 1975. године. Џафер Ибрахим Саид ар-Раџи, главни јунак овог Махфузовог романа, причу свог живота приповеда пријатељу током једне дуге ноћи у кафани у старом Каиру.

Са арајског језика превео, белешку о писцу и мање познатим речима сачинио

МИРОСЛАВ Б. МИТРОВИЋ